

Levekostnader over de siste hundre år

Torstein Bye og Randi Johannessen

Oversikt over inntektsøkningen «i de lavere lag av befolkningen» er egentlig ikke interessant før vi samtidig kan si noe om hvilken økning i kjøpeevnen, eller bedring i levekår, den medfører. For å vurdere den effektive inntektsforbedringen må prisutviklingen tas i betraktning. Da trenger vi en levekostnadsindeks som beskriver prisutviklingen ikke bare på enkeltprodukter men på en samlet vare og tjenestekurv som vi kjøper. Prisutviklingen «må altså forholde seg til forbrukets sammensetning for kun på den bakgrunn kan man fastslå hvor mye man kan klage over dyrtid».

Innledende ingress er en fri sammensetning av hovedbudskapet i flere sitater fra fremtredende økonomer og statistikere tidlig på 1900-tallet, herunder Nicolai Rygg, professor i statsøkonomi og statistikk ved Det kongelige Frederiks Universitet i Oslo og senere direktør i det Statistiske Centralbyrå (1913-1920). Ryggs forgjenger i direktørstolen (1876-1913), Anders Nicolai Kiær, innrømmet tidlig på 1900-tallet at Norge nok ikke hadde gjort beregninger av levekostnader og at man måtte være klar over at spørsmålet «i det hele taget var overmaade vanskelig at utrede», Lie og Roll Hansen (2001). Tidligere hadde man laget til dels mye statistikk over engrospriser, men ikke noe samlet over detaljpriser husholdningene står ovenfor. Tiden for å lage en levekostnadsindeks var for lengst inne.

Statistisk sentralbyrå startet med å lage en levekostnadsindeks i 1916, men Norge fikk en levekostnadsindeks gjennom Sosialdepartement allerede i 1914. Dette var en indeks for en begrenset gruppe av husholdninger, for en begrenset del av landet og med et begrenset vareomfang. Mellom 1914 og 1960 het indeksen periodevis levekostnadsindeks og leveomkostningsindeks. Den mest omfattende endringen i indeksen skjedde i 1960, hvor omfanget av indeksen ble utvidet til å gjelde gjennomsnittsforkretning i private husholdninger i hele befolkningen og navnet ble endret fra levekostnadsindeks til konsumprisindeksen - KPI. Formelt er altså ikke KPI-navnet 100-år, men levekostnadsindeksen, som jo også KPI bygger på er 100 år.

Framveksten av en levekostnadsindeks i Norge

Man var altså tidlig på 1900-tallet klar for å lage en levekostnadsindeks i Norge. Det innbar at man både måtte skaffe seg prisinformasjon og et grunnlag for å veie sammen denne informasjonen til en samlet indeks. Mange både praktiske og teoretiske spørsmål dukket opp. Det var utviklet mange typer indekser;

Laspeyresindeksen oppkalt etter den franske økonom og statistiker Ernst Etienne Laspeyres (1834-1913) som i 1871 laget sin berømte indeksformel for å kalkulere inflasjon (med faste vekt) var et alternativ. En vanlig innvending mot denne indeksen var at den overvurderte prisstigningen siden vektene ble holdt faste, og dermed ikke tok hensyn til at endrede priser ga endret forbruksmønster. Spesielt gjelder dette hvis vektene holdes faste over lang tid, som jo også var praksis den første perioden siden det var store kostnader forbundet med å oppdatere vektene. Senere kom Paascheindeksen, etter den tyske økonom Hermann Paasche (1851-1925), som benytter løpende vekt. Her var innvendingen at denne undervurderte prisstigningen. Den amerikanske økonom Irving Fischer (1867-1947) tok et geometrisk gjennomsnitt av disse to indeksene med intensjonen om å unngå svakhetene ved de andre indeksene. Over tiden ble det utviklet et sett av uvektede indekser (Carli, Dutot, Jevons, harmonic means, Carruthers, Sellwood, Ward, Dalen, Ratio of harmonic means) og såkalte prisstigningsformler (Marshall-Edgeworth, Fisher, Törnqvist, Walsh) for å måle prisutviklingen, se nærmere om de teoretiske betraktningene rundt levekostnadsindekser i Johannessen (2014).

I de praktiske empiriske avveiningene omkring etableringen av en levekostnadsindeks er det flere sentrale spørsmål som må avklares: For hvem skal indeksen gjelde, hvilke varer og tjenester skal omfattes av indeksen, hvor ofte skal man lage indeksen, hvordan skal man måle prisene og vektene og så videre? Uansett svar på alle disse spørsmålene trenger man et godt datagrunnlag for å bestemme vektene i indeksen man måtte bestemme seg for å lage. Arbeidernes faglige Landsorganisasjon henvendte seg til Stortinget i 1910 (Dokument nr. 19 (1910) med spørsmål angående en mere omfattende socialstatistikk da den av St. prp. nr. 1 (1910) så at «der heller ikke for iaar foreslaes noget beløp til undersøkelse av, hvad det koster at leve», Søybye (2000, s49). Det ble tidlig rimelig klart at man måtte etablere gode forbruksundersøkelser basert på regnskapsføring blant et utvalg av husholdninger for å etablere gode vekt som grunnlag for å veie sammen prisinformasjon til en levekostnadsindeks. Av kostnadsmessige grunner begrenset man datainnsamlingen i

Torstein Bye er fagdirektør i avdeling for økonomi, energi og miljø (torstein.bye@ssb.no)

Randi Johannessen er seksjonssjef for Seksjon for prisstatistikk (randi.johannessen@ssb.no)

hele perioden 1912-1930 til de største byene i Norge. Den gang var det begrenset urbanisering av befolkningen så andelen som inngikk i indeksberegningene var relativt liten. Til å begynne med var fokus rettet mot nødvendighetsgodene som de mest basale matvarer og energivarer mens over tid har omfanget av andre varegrupper og innslaget av tjenester økt kraftig. Her må en også huske at man på begynnelsen av forrige århundre hadde et stort innslag av naturalhushold og at hjemmeproduksjon utgjorde en stor del av velferdsproduksjonen. Dette gikk den gang ikke inn i forbruksundersøkelsene, mens mange av disse tjenestene i dag er markedsgoder som inngår i tallene. I en periode ble prisendringer målt kvartalsvis, men man gikk ganske raskt over til månedsvis prismålinger.

Man bør skifte vektgrunnlag i levekostnadsindeksen hyppig for å ta hensyn til at «varekurven» endres over tid, jfr. svakheten ved Laspeyres og Paasche indekser nevnt foran. Tolkningen av indeksen over tid er da ikke hva en varekurv vi kjøper i år ville kostet for en tid tilbake, eller omvendt. Tolkningen er derimot hva den varekurven vi en gang kjøpte kostet i forhold til den varekurven vi i dag kjøper. Indeksen pretenderer å si noe om veksten i forbruksutgift som er nødvendig for å opprettholde samme levestandard (i form av varer og tjenester) som tidligere når prisene endres. Indeksen er altså en form for et «kompensasjonsmål» for prisutviklingen i privat forbruk. Dette er det spesielt viktig å være klar over særlig ved sammenligning av indeksen over mange år, som vi gjør her i denne artikkelen.

Det sier seg selv at den varekurven vi kjøpte i 1914 var en helt annen enn den varekurven vi kjøper i 2014. Ved siden av at varekurven endrer seg over tid endrer også den tilsynelatende samme varen seg over tid. I praksis er det ikke alltid mulig å følge prisen på en vare hvis varens spesifisering og kvalitet endres over tid. For eksempel er en datamaskin i 2014 noe helt annet enn det en datamaskin var i 1990. Tilsvarende kan man tenke om for eksempel banktjenester som har endret seg fra å være tjenester i banken til tjenester i nettbank. Ideelt sett skal man korrigere for slike forskjeller i varens/tjenestens egenskaper og til en viss grad gjør man også dette gjennom etablering av såkalte hedoniske indekser, se Johannessen op cit. for en forklaring av dette.

Levekostnadsindeksen brukes ofte som reguleringsmekanisme i inngåtte kontrakter (for eksempel husleiekontrakter eller avtaler i næringslivet), i lønnsforhandlinger hvor man er opptatt av kjøpekraften av lønn som mottas, som deflator for å beregne fastpristall (volum) i nasjonalregnskapet, som mål på inflasjon (i dag gjerne en avledet KPI-JAE) når man fastsetter pengepolitikken eller som en konjunkturindikator som også er viktig i finanspolitikken. Formålene er altså svært mange for en av de viktigste korttidsindikatorer i norsk statistikkproduksjon.

Fra «tidens morgen»

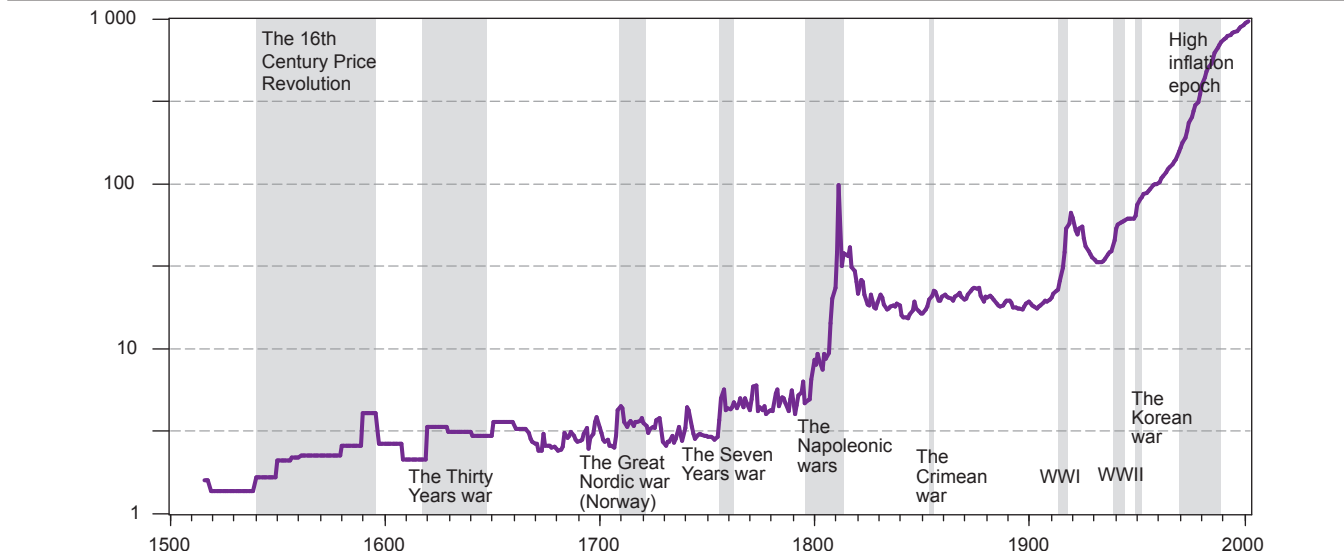
Det finnes publiserte konstruerte levekostnadsindekser eller «konsumprisindekser» i Norge helt tilbake til år 1516, se Grytten (2004). Et problem med å rekonstruere slike data er at man må basere seg på spredte kilder, med ulik avgrensning av populasjon (jfr. utvalgte arbeiderfamilier) med ulik fordeling på regioner og vare/tjenesteutvalg med hensyn til den heterogenitet som eksisterer på det tidspunktet man forsøker å måle på. Kompleksiteten i dette puslespillet er altså det samme som beskrevet ovenfor men bare i enda større grad siden både kvalitet og relevans av data er svært usikker. Ramstad (1982) og Wedervang-arkivet ved Norges handelshøyskole, se Grytten op cit. sammen med indeks fra Det statistiske kontor i Kristiania var viktige datakilder for konstruksjonen av en indeks for nesten hele 1800-tallet og starten på 1900-tallet. SSB sin levekostnadsindeks, se nedenfor, dekker resten av 1900-tallet og begynnelsen av 2000-tallet. På grunn av mangelfulle data for historien lenger bak (fra 1516-1819) har en brukt delvis norske (Statsarkivet i Bergen og Bergen byarkiv, se Grytten op cit.) delvis danske data, og en blanding av engros og kjøperpriser hvor det sies å være en sammenheng. Dataseriene inneholder informasjon for noen grupper av varer og tjenester og noen byer og steder, er interpolert mellom manglende år og kjedet for å få en kontinuerlig serie fram til i dag. Det sier seg selv at slike rekonstruksjoner har betydelige svakheter, men de kan likevel gi en indikasjon på langtidsutviklingen, spesielt når utviklingstrekk i tallene kombineres med tolkningen av spesielle begivenheter i historien. Begivenheter som kan forklare store endringer og sprang i markedsforhold og dermed også i serien over perioder. Likevel vil jo en serie som viser en 500-dobling (fra 2 til 1000 på semilogaritmisk form i figur 1) i løpet av de 500 årene fra 1516-2003 være svært usikker og litt kuriøs, se figur 1.

SSBs levekostnadsindeks fra 1914-1960

For å produsere en levekostnadsindeks eller konsumprisindeks trengs altså forbruksvekter og prismateriale. I Norge er det gjennomført mer eller mindre systematiske forbruksundersøkelser helt fra 1870-årene. Til å begynne med ble undersøkelsene gjennomført for de høyeste og laveste sjiktene i samfunnet. Etter hvert ble fokus rettet mot «arbeiderhusholdningens» levekostnad.

For Stortingsterminen 1910-1911 ble det bevilget 1000 kroner «til byråets raadighet for igangsettelse av statistiske undersøkelser angaaende arbeideres livsvilkår», (Lie og Roll Hansen op cit.). Det ble da laget månedlige oversikter over detaljpriser. Som det heter i Sosiale Meddelelser fra 1915, der man hadde publiserte uvektede prisindekser; «Et riktigere resultat med hensyn på dyrtidens innflydelse på leveomkostningene vil faaes ved at veie de enkelte varer efter den rolle de spiller i familiernes husholdning». Man trengte altså mer systematiske forbruksundersøkelser.

Figur 1. Historisk konsumprisindeks 1516 -2003, semilogaritmisk skala

Kilde: Grytten (2014).

Kristiania kommunes statistiske kontor gjennomførte i 1912/1913 en stor husholdningsundersøkelse som dannet et viktig grunnlag for etablering av den «første» offisielle levekostnadsindeksen for Norge for 1914, se Oslo Kommunes Statistiske kontor (1942). Det ble delt ut 290 regnskapsbøker til arbeidere og lavere funksjonærer- hvor en fikk tilbake og kunne bruke 174 regnskap, altså en svarprosent på knapt 60. Det kan også nevnes at de som førte regnskap fikk en godtgjørelse på 20-25 kroner som tilsvarte 1000-1300 kroner i dagens pengeverdi beregnet med KPI-veksten. Det ble også gjennomført forbruksundersøkelser både i 1916/1917 og i 1918. Utgiftene ble kategorisert i seks hovedgrupper: matvarer, drikkevarer og tobakk, beklædning, bolig, lys og brensel og andre utgifter, se nærmere om utviklingen i forbrukssammensetningen fra 1914 til i dag i Hov og Rochleng (2014).

Fra 1914 ble prisstatistikken som man baserte indeksberegningene på bygd opp ved hjelp av et sett faste rapportører rundt omkring i landet. Rapportørene fikk en kompensasjon på 2 kroner per måned for å sende inn prisopplysninger en fast dato i hver måned (Lie og Roll Hansen op cit.). Vel 20 norske byer og industritettsteder var med. Det ble rapportert priser på 70 varer, hovedsakelig matvarer, men også energivarer. Flere kritiserte rapporteringen av prisene siden prisvariasjonene var store, observasjonene få og representativiteten liten.

Tallgrunnlaget som ble etablert for priser og forbruk ble benyttet av Sosialdepartementet til å beregne den første levekostnadsindeksen for Norge i 1914. Det statistiske Centralbyrå overtok beregningen av levekostnadsindeksen fra og med 1916. For årene 1914-1919 ble det foretatt indeksberegninger for bare fire av årets måneder (mars, juni, september og desember).

For å revidere vektgrunnlaget i indeksen gjennomførte Statistisk sentralbyrå ny husholdningsundersøkelse i 1927-28 for 135 arbeiderfamilier i byene Oslo, Bergen,

Trondheim, Stavanger og Drammen. Dette medførte en kraftig oppjustering av de gjennomsnittlige forbruksutgiftene (om lag 90 prosent nominelt) og en endring i sammensetningen av forbruket (vektendring). I denne perioden hadde reallønnen økt med 30 prosent, som i seg selv medførte en endring i forbrukssammensetningen. Fra 1931 ble det foretatt en ny beregning av levekostnadsindeksen med utgangspunkt i denne forbruksundersøkelsen, se SSB (1931). Prisinformasjonen som ble samlet inn ble endret også for å ta hensyn til endringen i forbrukssammensetningen, men dokumentasjonen av hvordan dette konkret ble gjort er dessverre mangelfull.

I 1940 ble det igjen foretatt en ny beregning av levekostnadsindeksen med basisår 1938. Direktør for Statistisk sentralbyrå – Gunnar Jahn – uttalte i et intervju på den tiden at levekostnadsindeksen hadde en del svakheter – «den ble jo grunnlagt i 1914 og siden justert i 1928/1929 ved nye husholdningsundersøkelser. Men den bygger jo for det første bare på oppgaver for 31 byer og 135 familier. Landsbygda er således ikke tatt med. Dessuten har jo sikkert forbruket endret seg de siste åra. Vi har derfor i Statistisk sentralbyrå tre år på rad foreslått at det foretas nye undersøkelser av husholdningene, for på et bredere grunnlag å legge til rette materiale for indeksen. Men Regjeringen har ikke sett seg i stand til å avse midler til dette. Det blir da også en ganske dyr undersøkelse, for folk må jo betales for å føre nøyaktige regnskaper, slik som vi må forlange.» Indeksen møtte da også mye kritikk, ikke minst fra Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon som blant annet uttalte at man ikke kunne bruke levekostnadsindeksen for lønnsjustering siden: «Er man først blitt hengende i en indeks er all utsikt til forbedring av levestandarden borte – dette gjelder alle indekser og i enda sterkere grad levekostnadsindeksen, fordi denne bygger på arbeidernes forbruk som selvfølgelig ikke kan være noen bestemmende norm for hva en skal ha i lønn.» Videre sier de at: «Indeksen er blitt som en ubønhørlig

mystisk makt som henger over lønnsforhandlingene og er ikke til å komme forbi. Noget av denne makt ligger i at man bruker ordet indekstall. Det ville være bedre om man brukte det norske ordet forholdstall, for det viser bare forholdet i prisene på et bestemt forbruk på forskjellige tidspunkter.» Det heter også «Vi må snart finne et annet år å sammenligne lønninger og leveomkostninger med enn 1914» Aftenposten skrev senere i en kommentarartikkel: «Levekostnadsindeksen er igjen satt under debatt.....den beregning som Statistisk Centralbyrå foretar, lider av fundamentale svakheter og indeksberegningene blir derfor meningsløse» Her ble flere svakheter påpekt, blant annet lite relevant vektgrunnlag under krigsperioden med rasjonering på mange varer. Konklusjonen var at indeksen måtte gjennom en betydelig revisjon.

Det ble foretatt en ny forbruksundersøkelse blant et utvalg på 452 husholdninger i 1947-48, se SSB (1950). Det ble i tillegg samlet inn priser for 340 varer og tjenester. Fortsatt var det slik at mange varer på dette tidspunktet var rasjonerte slik at man kunne ikke bruke vektgrunnlaget fra denne undersøkelsen uendret i mange år. Derfor satte Statistisk sentralbyrå i gang en ny begrenset supplerende undersøkelse i 1951. Denne ble basert på regnskap over et helt år (oktober 1951 til september 1952) for 100 husholdninger. Utvalget ble trukket slik at det skulle representere best mulig utvalget fra 1947/48. Denne undersøkelsen var mer begrenset enn 1947/1948 undersøkelsen og var først og fremst ment å «skaffe materiale til korreksjon av forbruksmaterialet i leveomkostnadsberegningene», se SSB (1953).

Den moderne KPI

For årene før 1960 var altså indeksen en levekostnadsindeks som bygget på «forbrukssammensetningen for arbeiderfamilier i byer og tettsteder» med noen års mellomrom, se SSB (1961). Fra og med 1960 er indeksen basert på forbruksvekter fra en omfattende forbruksundersøkelse for 1958 supplert med noen forbruksundersøkelser fra 1954-1956 for bønder, fiskere og alderstrygdede (De siste gruppene var ikke med i forbruksundersøkelsen i 1958). Den store omleggingen av omfanget av forbrukergrupper gjorde at man også forandret navnet på indeksen fra en levekostnadsindeks (for mer begrensede grupper) til en konsumprisindeks – KPI (som skulle være en levekostnadsindeks for «alle» husholdninger i Norge). Både siden omfanget av forbrukere i datagrunnlaget og inntektene hadde økt en god del kunne man anta at vektgrunnlagene også endret seg en del i denne overgangen, noe de også gjorde, se Hov og Rochlenge op cit. På 1960-tallet samlet man inn et prismateriale for 700 representantvarer fra 100 byer og tettsteder. Prisspekteret var altså tidoblet i forhold til de tidligste indeksene som ble utarbeidet, se Longva (1971).

I perioden 1960 til 1980 benyttet man vektgrunnlag fra forbruksundersøkelsene i henholdsvis 1958, 1967 og 1973. Forbruksundersøkelser med så lange intervaller

gir som tidligere nevnt ikke noe godt grunnlag for måling av den løpende sammensetningen av forbruket og heller ikke det beste vektgrunnlag for konsumprisindeksen. Fra og med 1974 ble det gjennomført årlige forbruksundersøkelser, men med et noe mindre utvalg enn i de tre foregående undersøkelsene. Med årlige undersøkelser kan man få til en bedre rullering av varer, siden den relative betydningen av varer endrer seg – noen nye varer kommer inn og noen andre varer går ut av utvalget. Siden utvalget var mindre brukte man et glidende gjennomsnitt av forbruksandeler over tre år i indeksberegningen. For indeksen i 1979 ble det da benyttet et gjennomsnitt av forbruksvekter fra 1976-1978. Utvalget av varer var 770 representantvarer.

Det var også en stor omlegging av KPI i august 1999 og januar 2000: I august 1999 gikk man over til bruk av geometrisk i stedet for aritmetisk gjennomsnitt ved beregning på det mest detaljerte nivået, se Johannessen et al. (2000). På samme tidspunkt ble referanseåret endret fra 1979 til 1998, og det ble tatt i bruk en ny konsumgruppering, COICOP (Classification of Individual Consumption According to Purpose - <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=5>). Det ble også foretatt endringer i beregningen av vektandelen av selveierens bokostnader. Før endringen ble vektandelen for selveierens bokostnader (beregnet husleie) bestemt utfra deres renteutgifter til boligformål. På 1980-tallet var dette av vesentlig betydning for indeksen siden rentene gikk fra lave til svært høye og ble lave igjen i løpet av en ti-femten års periode, se Hov og Rochlenge op cit. Fra august 1999 er vektandelen for selveierens bokostnader bestemt ut fra leien for tilsvarende bolig i leiemarkedet. I januar 2000 ble en av de viktigste komponentene – husholdningenes husleie – innarbeidet på månedsbasis mot tidligere hvert kvartal, se Johannessen op cit. for mer informasjon om denne omleggingen.

Allerede i 1996 begynte SSB å bruke strekkodedata fra de store matvarekjedene som grunnlag for beregning av indeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer. Omfanget av bruk av strekkodedata økte kraftig i 2005. Det betyr at denne delen av indeksen nå omfatter nærmere en halv million detaljerte varer. Utnyttelse av slik detaljert prisinformasjon gir store muligheter men skaper også egne metodiske utfordringer, se Johansen et al. (2014).

SSB tok fra og med 2011 i bruk nasjonalregnskapets (NR) tall for konsum i husholdninger som grunnlag for å beregne vekter i KPI. Et viktig argument for å ta i bruk NR som vektkilde var behovet for å bedre kvaliteten på vektene. Forbruksundersøkelsen gjennomførtes som en spørreundersøkelse basert på et utvalg av husholdninger. Svarprosenten i denne undersøkelsen er lav. Grunnlaget for NRs målinger er større og gir et mer presist mål på husholdningenes utgifter både for enkeltområder og samlet. Særlig konsumet av tjenester anses som mer pålitelig i NR sammenlignet med Forbruksundersøkelsen, fordi NR bygger på mer

omfattende kilder, se Langer og Johannessen (2010) for en nærmere omtale av denne omleggingen.

Avlede indekser

KPI etter leveringssektor

Fram til 1971 hadde man publisert indekser på vare-nivå og aggregert nivå (total KPI). Fra og med januar 1968 har en også gruppert konsumprisindeksen etter leveringssektor, se SSB (1971), første gang publisert i august 1971. Grunnen til at man gjorde dette var at man ønsket «å danne seg et bilde av «hvilke impulser i den indre og ytre økonomi det er som ligger bak variasjonene i konsumprisinivået fra måned til måned eller fra et år til det neste». I stedet for at man her grupperer etter kjøtt, melk, aviser osv. grupperer man etter jordbruksvarer (mer eller mindre bearbejdet), tilsvarende for fiskevarer, andre norskproduserte konsumvarer, importerte konsumvarer, husleie og andre tjenester. Som det sies i SSB (1971) er det noen ganger vanskelig å skille mellom importerte og hjemmeproduserte matvarer i indeksen. I praksis har man definert enkelte varegrupper som importerte. Klassifiseringen av importerte varer er revidert flere ganger etter starten i 1970.

Underliggende inflasjon

Et sentralt mål for pengepolitikken i en rekke land er lav og stabil inflasjon. I henhold til en forskrift av 29. mars 2001, skal Norges Banks operative gjennomføring av pengepolitikken rettes inn mot «...en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Det skal i utgangspunktet ikke tas hensyn til direkte effekter på konsumprisene som skyldes endringer i rentenivået, skatter, avgifter og særskilte, midlertidige forstyrrelser.» Dette betyr at sentralbanken skal styre etter et annet mål enn selve KPI, se Nordbø (2014). Man trengte en indikator som svarte direkte på utfordringen som ble stilt. Statistisk sentralbyrå utviklet derfor i 2001 indikatorene KPI-JA, KPI-JE og KPI-JAE. Den første er en konsumprisindeks korrigert for endring i realverdien av avgiftene. Den andre er en indeks korrigert

for prisutviklingen på energivarer. Og den tredje er en indeks som korrigerte for begge disse forholdene samtidig, se Rønnevik (2014a) for en nærmere omtale av dette.

Internasjonale sammenligninger

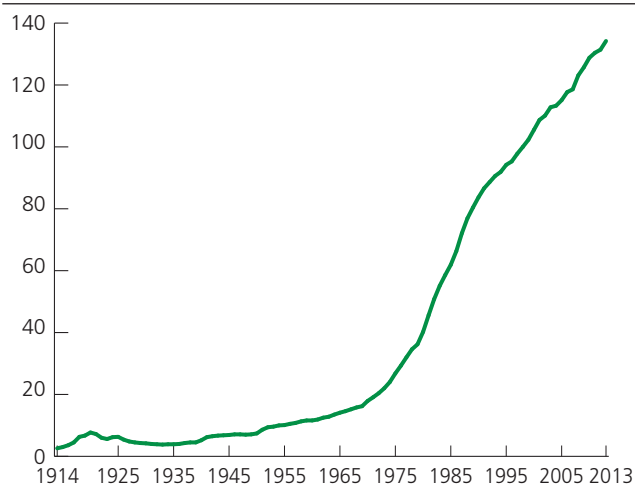
I det Europeiske statistiksamarbeidet gjennom Eurostat har det vært ønskelig å lage konsumprisindekser som kan sammenlignes mellom land. Om det skal være meningsfylt må det til en viss harmonisering av innhold og måten å lage indeksen på – man fikk den harmoniserte konsumprisindeksen (HICP – harmonized index of consumer prices). Den norske harmoniserte konsumprisindeksen ble første gang publisert 7. mars 1997, og omfattet indekser tilbake til januar 1995. HICP utarbeides for og publiseres i alle EU-landene i tillegg til Norge og Island. Det beregnes og publiseres også totalindekser for EU- og EØS-området, samt Eurosonen.

KPI er utformet for å oppfylle nasjonale målsettinger, mens det primære formålet med HICP er internasjonale sammenligninger av prisutviklingen - inflasjonen. På de fleste metodiske områder i indeksene har dette for Norges del resultert i like løsninger, derimot er dekningsgraden av det private konsumet ulikt i HICP og KPI. Det er vedtatt 21 forordninger i Eurostat som sikrer best mulig grunnlag for sammenligning av prisutviklingen. Forordningene sørger for samme klassifisering av varer og tjenester i de ulike landene, samt like vekttilkilder og beregningsmetoder. For mer informasjon om HICP, se Rønnevik (2014b).

«KPI gjennom 100 år»

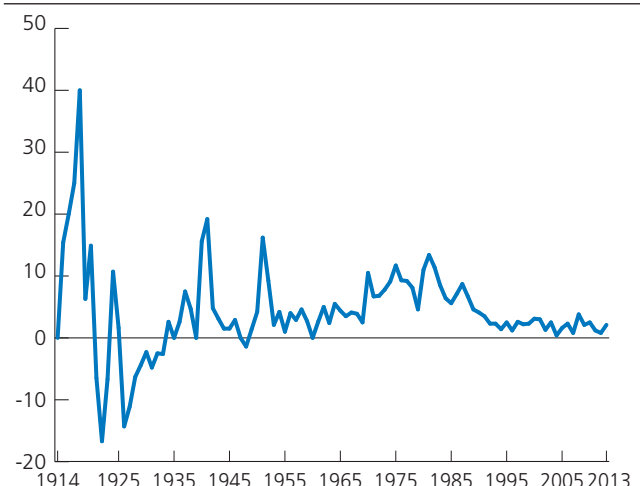
Når man nå setter sammen indeksseriene fra 1914 til 2014 slik dette er gjort i figur 2 må man ha i bakhodet både at populasjon, vekter og priser har endret seg kraftig i denne perioden. Likevel kan en slik serie gi en viss indikasjon på hvordan levekostnaden har endret seg i Norge over disse 100 årene. All framstilling av serier med så store endringer slik som i figur 2 må leses

Figur 2. En «konsumprisindeks for Norge gjennom hundre år». Indeks. 1998=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 3. En «konsumprisindeks for Norge gjennom hundre år». Årlige vekstrater

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Konsumprisindeksen og basisår

Konsumprisen har skiftet basisår (P=100) med jevne ujevne mellomrom. Dette skjer når det har vært vesentlige endringer i det metodiske opplegget og når indeksen har blitt svært høy i forhold til basisåret. Tabell 1 viser de årene hvor man har endret basisår i levekostnadsindeksen for Norge.

Tabell 1. Konsumprisindeksens basisår

Periode	Basisår	Navn på indeksen
Fra 1914 til og med juli 1940	1914 = 100	Leveomkostningsindeks
Fra januar 1939 til september 1950	1938 = 100	
Fra januar 1950 til april 1962:	1949 = 100	Levekostnadsindeks
Fra januar 1960 til februar 1969:	1959 = 100	Konsumprisindeks
Fra januar 1968 til mars 1975	1968 = 100	
Fra januar 1974 til august 1980	1974 = 100	
Fra januar 1979	1979 = 100	
Fra august 1999	1998 = 100	

med en viss forsiktighet siden skalaen i seg selv trykker sammen relativt store endringer i de tidligere periodene med små tall. Over så lang periode har indeksen i 2014 vokst til 70 ganger verdien i 1914 – da vil selv store prisstigninger i korte perioder kun bli krusninger i det store bildet. For å få et bedre inntrykk av prisutviklingen i de ulike periodene og også spesielt rundt de to verdenskrigene og den tredje store inflasjonsperioden i Norge (1970-1990) kan vi plote de årlige prisstigningstallene slik som i figur 3.

Av denne ser vi at den årlige pristigningen ble mange-doblet i løpet av første verdenskrig. Forklaringer på dette kan være at det gjennom krigsårene var imperfekte markeder og manglende kapasitetsoppbygging og tilgang på råvarer. Samtidig fikk vi ny framvekst av illegale markeder, naturalmarkeder etc. Den årlige prisstigningstakten økte fra om lag null prosent i 1914 til 15, 20, 25 og 40 prosent årlig rate for de neste fire årene. Etter hvert som man gikk mer over i normal aktivitet faller prisveksten tilbake, om ikke helt til førkrignivå så betydelig, med årlige rater på om lag minus 15 prosent. Det sier seg selv at slike voldsomme prisendringer medførte store problemer for store grupper av befolkningen. Prisen ble om lag halvert fram mot begynnelsen på 1930 – tallet. På slutten av 1930-tallet og frem mot den tidligste etterkrigstiden (1950) ble igjen prisene fordoblet. Prisene svingte altså veldig. Hvis vi ser perioden 1914-1950 under ett var den gjennomsnittlige prisstigningen i denne perioden i

underkant av 2,9 prosent per år, som er lavt i den lange historiske sammenhengen (i gjennomsnitt var prisendringen vel 4 prosent i hele hundreårsperioden).

Vi ser av figur 3 at prisstigningstakten tar seg kraftig opp utover perioden 1950-1970. Prisen steg jevnt og det var ingen markerte prisfall som i perioden før. Prisen stiger i gjennomsnitt med 4,3 prosent per år – litt over gjennomsnittet for hele 100-års perioden. På 1970 og 1980 tallet, som vel kan sies å være den store inflasjonsperioden i Norge (bortsett fra krigsperiodene), ble den gjennomsnittlige prisendringen igjen fordoblet til vel 8 prosent per år. «Alle» husker vel perioden på begynnelsen av 1980 tallet med inflasjon på 10-13 prosent. Etter 1990 har den gjennomsnittlige prisstigningen igjen vært lav med i gjennomsnitt om lag 2 prosent per år. Den årlige prisstigningen har i denne perioden liekvel variert en del – fra 0,4 prosent i 2004 til 3,8 prosent i 2008. Utviklingen i perioden etter 1990 er også preget av at den internasjonale handelen med varer har økt kraftig og dermed har lave priser på varer importert fra lavkostland bidratt til å holde prisveksten i Norge nede.

Referanser

Grytten O.H. (2004): A consumer Price Index for Norway 1516-2003, i Eitrheim, Klovland og Quigstad, Norges Bank nr 35 (2004), Historical Monetary Statistics for Norway 1819-2003.

Hov, Kjersti og Camilla Rochlenge (2014): Fra nødvendighet til forlystelsesgoder. Økonomiske analyser 5/2014. Statistisk sentralbyrå.

Johansen Ingvild og Ragnhild Nygaard (2010): Skjevheter i prisindeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer. Notater 2010/30, Statistisk sentralbyrå http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/notat_201030/notat_201030.pdf

Johannessen, Randi (2014): Konsumprisindeksen – en levekostnadsindeks. Økonomiske analyser 5/2014. Statistisk sentralbyrå.

Johannessen, R., Lilleås, P.E, og Sandberg, L. (2000): Omlegging av konsumprisindeksen gir økt målt prisvekst i 2000. Økonomiske analyser 8/2000. <http://www.ssb.no/priser-og-prisindekser/artikler-og-publikasjoner/omlegging-av-konsumprisindeksen-gir-okt-maalt-prisvekst-i-2000>

Johansen, Ingvild, Ragnhild Nygaard og Lasse Sandberg (2014): Fra skyttelskjema til digitale spor – nye muligheter og utfordringer. Økonomiske analyser 5/2014. Statistisk sentralbyrå.

Langer, Tom og Johannessen, Randi (2010): Nytt i konsumprisindeksen. Økonomiske analyser 4/2010. <http://www.ssb.no/priser-og-prisindekser/artikler-og-publikasjoner/nytt-i-konsumprisindeksen-nasjonal-regnskapet-ny-vektkilde>

Lie, Einar og Hege Roll-Hansen (2001): Faktisk Talt, Statistikkens historie i Norge. Universitetsforlaget.

Longva, Svein (1971): Økonomiske indekstall. Prinsipper og beregningsmetoder. Universitetsforlaget 1971.

Nordbø, Einar (2014): Fra gull til KPI. Pengepolitikken og prisutviklingen gjennom 100 år. Økonomiske analyser 5/2014. Statistisk sentralbyrå.

Oslo kommunes statistiske kontor (1942): Indeksproblemer m.v. – En materialsamling. http://www.ssb.no/a/histstat/div/indeks_oslo_1942.pdf

Ramstad, Jan (1982): Kvinnelønn og pengeøkonomi. En studie av kvinners lønn i tekstilindustrien i Kristiania ca 1850 -1910, Bergen: Norwegian School of Economics and Business Administration.

Rønnevik, Pia Skare (2014a): Flere mål på underliggende prisvekst i Norge. Økonomiske analyser 5/2014. Statistisk sentralbyrå.

Rønnevik, Pia Skare (2014b): Etablering av harmonisert konsumprisindeks med konstante avgifter (HKPI-CT). Notater 24/2014. Statistisk sentralbyrå.

SSB (1931): Leveomkostninger på nytt grunnlag. Statistiske meddelelser 1931 -09-10. Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/a/histstat/sm/sm_193109-10.pdf#page=67.

SSB (1950): Statistiske meldinger nr7, 1950, Statistisk sentralbyrå https://www.ssb.no/a/histstat/sm/sm_195007.pdf

SSB(1953): Statistiske meldinger nr. 6, 1953, Statistisk sentralbyrå https://www.ssb.no/a/histstat/sm/sm_195306.pdf

SSB (1961): Statistisk Månedshefte nr. 5 1961, Statistisk sentralbyrås konsumprisindeks. http://www.ssb.no/a/histstat/sm/sm_196105.pdf

SSB (1971): Konsumprisindeksens representantvarer, gruppering etter leveringssektor og art. Statistisk sentralbyrås håndbøker 32, 1971. http://www.ssb.no/a/histstat/ssh/ssh_32_1971.pdf

Søbye, Espen (2000): Statistikk og historie, Statistiske Analyser 39, Statistisk sentralbyrå.